



ΙΠΕΚ ΤΣΑΛΙΣΛΑΡ
η κυρία Ατατούρκ

«Πληθωρική, βαθιά και αιφνιδιαστική... Μια από τις καλύτερες βιογραφίες που έχουν γραφεί στην τουρκική γλώσσα».

ΟΡΧΑΝ ΠΙΑΜΟΥΚ

ΙΠΕΚ ΤΣΑΛΙΣΛΑΡ

Η κυρία Ατατούρκ
Λατιφέ Χανούμ

Μετάφραση

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΓΚΡΙΩΤΗΣ



ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Η έκδοση του βιβλίου αυτού πραγματοποιήθηκε με την υποστήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού της Τουρκίας στο πλαίσιο του προγράμματος TEDA.

Εκδόσεις Πατάκη – Ντοκουμέντα-βιογραφίες
İpek Tsalıslar, *Η κυρία Ατατούρκ. Λατιφέ Χανούμ*
İpek Çalışlar, *Latife Hanım*

Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος

Μετάφραση: Γιώργος Σαγκριώτης

Επιμέλεια-διορθώσεις: Δημοσθένης Κερασιδής

Σελιδοποίηση: Αλέξιος Δ. Μάστορης

Φιλμ-μοντάζ: Κέντρο Γρήγορης Εκτύπωσης

Copyright® İpek Çalışlar, 2006

Copyright® Kalem Lit. Agency, 2006

Copyright® για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2011

Πρώτη έκδοση στην τουρκική γλώσσα από τις εκδόσεις

Doğan Kitap, 2006

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Οκτώβριος 2014

Κ.Ε.Τ. 7533 Κ.Ε.Π. 796/14

ISBN 978-960-16-4665-7



**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665 – ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΕΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΕΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), Τ.Θ. 1213,

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15 – ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
Η φυγή από τη Σμύρνη	15
Η Λατιφέ και η οικογένειά της	24
Η κατοχή της Σμύρνης	31
Η Λευκή Έπαυλη ως διοικητήριο	40
Η πρόταση γάμου του Μουσταφά Κεμάλ	45
Η αναμονή του γάμου	51
Ο γάμος	61
Γαμήλιο ταξίδι και άφιξη στην Άγκυρα	67
Επίθεση στο σπίτι στο Τσάνκαγια	84
Η Λατιφέ βουλευτής;	89
Η ανακήρυξη της δημοκρατίας	92
Απόπειρα δολοφονίας στη Σμύρνη	104
Η κοινωνική ζωή στο Τσάνκαγια	109
Η Λατιφέ και το γυναικείο κίνημα	117
Κρίση στον γάμο	124
Μια περίοδος αντιπαραθέσεων	131
Ποια ήταν τα θεμέλια του γάμου;	143
Ο χωρισμός	175
Ο απόηχος του χωρισμού ήταν παγκόσμιος	190

Λατιφέ και Ιωσηφίνα	216
Η Λατιφέ έπειτα από το διαζύγιο	228
Ο Μουσταφά Κεμάλ μετά τον χωρισμό	259
Χρόνια μοναξιάς	273
Εκστρατεία συκοφαντικής δυσφήμισης και θάνατος	293
Γλωσσάριο	303
Βιβλιογραφία	317

Πρόλογος

ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΜΟΥ ΧΡΟΝΙΑ έβλεπα τη Λατιφέ Χανούμ σε μια φωτογραφία στον τοίχο. Η φωτογραφία τραβήχτηκε όταν η Λατιφέ Χανούμ* και ο Μουσταφά Κεμάλ* επισκέφθηκαν το Ουσάκ.

Η εν λόγω φωτογραφία του πατέρα μου, Κελ Οσμάν (Ερκελέρ),¹ του πρώτου αστυνομικού διευθυντή του τμήματος της Άγκυρας στις μέρες του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα* ανήκε, όπως είναι αυτονόητο, στο σπίτι μας.

Κάθε φορά που έβλεπα τη Λατιφέ Χανούμ αναρωτιόμουν: «Άραγε πρόκειται για γυναίκα ή για ξωτικό; Πώς παντρεύτηκε τελικά τον Μουσταφά Κεμάλ;».

Όταν τον Μάρτιο του 2004 ανακάλυψα στη βιβλιοθήκη ενός φίλου ένα φθαρμένο βιβλίο για τη Λατιφέ Χανούμ, το ενδιαφέρον μου μεμιάς ξαναζωντάνεψε.

Διάβασα το βιβλίο, που αφηγούνταν την ιστορία του γάμου της Λατιφέ Χανούμ και του Μουσταφά Κεμάλ, στο λεω-

1. Σε παρένθεση αναφέρονται τα ονόματα που καθιερώθηκαν το 1934 με τον νόμο περί οικογενειακού ονόματος (βλ. Γλωσσάριο).

* Οι όροι με τον αστερίσκο* εξηγούνται στο Γλωσσάριο στο τέλος του βιβλίου.

φορείο με το οποίο γύρισα το βράδυ στο σπίτι μου. Η σπουδαία αυτή γυναίκα, που απλώς περίμενε να την ανακαλύψουν, με έχει τυλίξει και πάλι στα δίχτυα της γοητείας της.

Με τον ενθουσιασμό μιας δημοσιογράφου και με το αίσθημα ότι θα έπρεπε να ετοιμάσω επειγόντως ένα άρθρο, κατέβασα, την ίδια κιόλας νύχτα, από το ράφι όλα τα βιβλία για κείνη την εποχή και όλα τα ιστορικά περιοδικά κι άρχισα να διαβάζω. Έτσι ξεκίνησε η δίχρονη «σχέση» μου με τη Λατιφέ Χανούμ.

Η Λατιφέ Χανούμ ήταν αινιγματική προσωπικότητα. Σχεδόν όλοι μιλούσαν αρνητικά γι' αυτήν, σαν να επρόκειτο για μια συμφορά που είχε βρει τον Μουσταφά Κεμάλ. Και καθώς τα βιβλία της Ιστορίας αγνοούσαν συστηματικά τις γυναίκες και θεωρούσαν σημαντικό να αναφέρονται μόνο στις ιδιοτροπίες τους, ήταν βέβαιο ότι κάτω από την επιφάνεια υπήρχαν κρυμμένα πράγματα που έπρεπε να βγουν στο φως.

Κατάλαβα ότι επρόκειτο για μια γυναίκα ανεξάρτητη, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στα πρώτα στάδια συγκρότησης του κράτους. Απλώς απέμενε να βρω τα ντοκουμέντα που θα το αποδείκνυαν.

Και τα βρήκα. Διάβασα επισταμένα βιογραφίες του Ατατούρκ, ανταποκρίσεις και βιβλία ξένων δημοσιογράφων από κείνη την εποχή. Ακόμα κι όταν έβαζαν τη Λατιφέ Χανούμ στο περιθώριο, σε κάθε έγγραφο γινόταν τουλάχιστον μία αναφορά στο πρόσωπό της ως κυρίας Μουσταφά Κεμάλ ή υπήρχαν λίγες προτάσεις. Ανακάλυψα επίσης κάποια σχόλια σχετικά με την προσωπικότητά της, γεγονός που διευκόλυνε την εργασία μου.

Διάβασα, ως επί το πλείστον, απευθείας στο πρωτότυ-

πο τα βιβλία που έχουν μεταφραστεί στα τουρκικά. Φρόντισα να βρω τις πρώτες εκδόσεις των απομνημονευμάτων και των βιογραφιών. Στα ιστορικά βιβλία δε γινόταν η παραμικρή αναφορά στη Λατιφέ Χανούμ και στις γυναίκες εκείνης της εποχής. Αλλά ακόμα και σε αυτή την περίπτωση η συγκριτική ανάγνωση έφερε στο φως πολλά στοιχεία. Η σκιά που βάραινε τη Λατιφέ συρρικνωνόταν όλο και περισσότερο, καθώς τα απομνημονεύματα, οι ειδήσεις των εφημερίδων και οι προφορικές μαρτυρίες έρχονταν σταδιακά να πλαισιώσουν τα γεγονότα εκείνων των χρόνων.

Το μυστικό της εν λόγω εργασίας ήταν ότι είδα τα γεγονότα με τα μάτια μιας γυναίκας.

Σε αντίθεση με τα απομνημονεύματα που συνέταξαν μεμονωμένα άτομα, οι εφημερίδες έδειχναν μια πολύ πιο φιλική στάση απέναντι στη Λατιφέ. Ιδίως στον ξένο Τύπο υπήρχαν απίστευτες πληροφορίες. Μάλιστα, όταν άρχισα να μελετώ τα αρχεία των εφημερίδων της δεκαετίας του 1920, η Λατιφέ Χανούμ κατάφερε να με καταπλήξει. Την έβλεπαν ως εκπρόσωπο των αλλαγών οι οποίες καθόρισαν την τουρκική κοινωνία. Όταν, μετά το έμφραγμα του Μουσταφά Κεμάλ, συντάχθηκε ένας κατάλογος με τα πρόσωπα τα οποία θα μπορούσαν να αναλάβουν τη θέση του, το όνομα της Λατιφέ βρισκόταν στην κορυφή. Αυτές οι εκτιμήσεις του διεθνούς Τύπου για την τουρκική ιστορία και τη Λατιφέ Χανούμ ουδέποτε μεταφράστηκαν στα τουρκικά. Στο διάστημα μεταξύ 1923 και 1925 η Λατιφέ Χανούμ είχε αναλάβει καθήκοντα πολιτικού, δε φορούσε φερετζέ και, ως σύζυγος του Μουσταφά Κεμάλ Πασά, απέκτησε παγκόσμια φήμη διότι αγωνίστηκε για τα δικαιώματα των γυ-

βαικών. Η εικόνα της που προέκυψε με αυτόν τον τρόπο έφερε στο φως άγνωστες έως σήμερα πτυχές του Μουσταφά Κεμάλ Πασά.

Ως σύζυγος ο Μουσταφά Κεμάλ θεωρούσε ευχάριστο να συζητά με τη γυναίκα του, να ανταλλάσσει μαζί της ιδέες και να επιβεβαιώνει τις δικές της, παρά τις περί του αντιθέτου φήμες που διέδιδε το περιβάλλον του.

Θα ρωτήσετε αν στον γάμο τους υπήρχε και έρωτας... Στο βιβλίο αυτό συγκέντρωσα και παρουσιάζω όλα τα σχετικά στοιχεία. Δεν μπορώ παρά να υποθέσω ότι αυτός ο γάμος, που έληξε άδοξα, σήμαινε πόνο όχι μόνο για τη Λατιφέ Χανούμ αλλά και για τον Μουσταφά Κεμάλ.

Ωστόσο, στα χρόνια έπειτα από τον χωρισμό τους, το κύρος της Λατιφέ υπέστη πλήγματα, ενώ τα της σχέσης της με τον Μουσταφά Κεμάλ παραποιήθηκαν και οτιδήποτε αφορούσε τον έρωτά τους αποκρύφτηκε.

Μετά τον χωρισμό της από τον Μουσταφά Κεμάλ, η Λατιφέ Χανούμ έζησε ακόμα μισόν αιώνα μέσα σε αυτό το σκοτάδι όπου την είχαν εξορίσει. Προκειμένου να γράψω για την περίοδο αυτή, για την οποία δεν υπάρχουν ντοκουμέντα, χρειάστηκε να έρθω σε επαφή με την οικογένειά της. Στην προσπάθειά μου αυτή συνάντησα ένα απροσδόκητο εμπόδιο. Η Λατιφέ Χανούμ είχε ορίσει να μη μιλήσει για την ίδια κανέναν από τους δεύτερης γενιάς συγγενείς της. Γι' αυτό κι εκείνοι προτίμησαν τη σιωπή. Περιορίστηκαν στην επαλήθευση των πληροφοριών που είχα συγκεντρώσει από μόνη μου. Σε αυτή την απελπιστική κατάσταση γνώρισα τον επίτιμο πρόξενο της Αυστρίας στη Σμύρνη, Μουαμμέρ Ερμπού, εγγονό της Βετζιχέ Ιλμέν, αδερφής της Λατιφέ.

Με βοήθησε να βρω απαντήσεις σε ανοιχτά ερωτήματα

και μου γνώρισε τον άνθρωπο Λατιφέ Χανούμ. Ήξερε πολλά πράγματα για τη ζωή της θείας του έπειτα από τον χωρισμό.

Για ορισμένα σκοτεινά σημεία με διαφώτισαν κάποιες συνεντεύξεις της Βετζιχέ Ιλμέν, που είχαν καταχωνιαστεί στα αρχεία και τις οποίες μπορούσα να συγκρίνω με πληροφορίες για τη Λατιφέ που αντλούσα από την οικογένεια.

Σημαντική ήταν και η βοήθεια ορισμένων συγγενών της που διέμεναν στο Προεδρικό Μέγαρο στο Τσάνκαγια τα πρώτα χρόνια μετά την ίδρυση του κράτους. Το σπίτι του Φετχί και της Γκαλιμπέ Οκυάρ στην Πρίγκιπο ή η απείραχτη βιβλιοθήκη της Γκαλιμπέ Χανούμ ξαναζωντάνεψαν μπροστά στα μάτια μου εκείνη την εποχή. Ο Φετχί Οκυάρ, εγγονός της Γκαλιμπέ Χανούμ, μου παρείχε πρόσβαση στις επιστολές και στα αποκόμματα εφημερίδων της γιαγιάς του, που ήταν δεμένα με σπάγκο. Τα έγγραφα της Σουρεγιά Αγάογλου, που φυλάσσονται στη Γυναικεία Βιβλιοθήκη της Κωνσταντινούπολης, με βοήθησαν να κατανοήσω τη θέση των γυναικών πριν από ογδόντα χρόνια. Ορισμένοι από εκείνους που μου έδωσαν πληροφορίες προτίμησαν να κρατήσουν την ανωνυμία τους.

Όλες οι πληροφορίες που παρουσιάζονται στο βιβλίο έχουν ελεγχθεί από τουλάχιστον δύο διαφορετικές πηγές.

Μετά το διαζύγιο η Λατιφέ κράτησε μια στάση σιωπής για πενήντα ολόκληρα χρόνια. Όμως δε σκόπευε απλώς να εξαφανιστεί. Σιωπούσε διότι συστηματικά παρερμήνευαν οτιδήποτε την αφορούσε. Για να μπορέσουν κάποτε να την καταλάβουν, κατέγραψε τις αναμνήσεις της και τις φύλαξε σε μια τραπεζική θυρίδα, έτσι ώστε να μπορούν να διαβαστούν όταν θα ήταν κατάλληλη η ώρα. Η δουλειά της μοιά-

ζει με αυτήν του Ιδρύματος Τουρκικής Ιστορίας.* Ο κατάλογος των εγγράφων της τραπεζικής θυρίδας με καθοδήγηση στην έρευνά μου.

Η Λατιφέ Χανούμ που ζωντανεύει σε αυτό το βιβλίο θα καταπλήξει τους πάντες. Διαφέρει αισθητά από τη Λατιφέ Χανούμ που γνωρίζαμε ως σήμερα.

Ιπέκ Τσαλισλάρ
Γαλατάς/Κωνσταντινούπολη
Απρίλιος 2006

Η φυγή από τη Σμύρνη

ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ, ΤΟ ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ ΤΟΥ 1919,* μια κλειστή άμαξα σταμάτησε μπροστά στο κτίριο με το όνομα Λευκή Έπαυλη (Beyaz Köşk).* Η ελληνική κατοχή* σε ολόκληρη την πόλη είχε αρχίσει από τις 15 Μαΐου εκείνης της χρονιάς, και τα πράγματα ήταν δύσκολα για τους Τούρκους.

Ένας κομφά ντυμένος διπλωμάτης κατέβηκε από την άμαξα, πάνω στην οποία κυμάτιζε μια γαλλική σημαία. Ο Έλληνας στρατιώτης που φρουρούσε το κτίριο πλησίασε με γοργά βήματα την πόρτα του κήπου. Με το όπλο στον ώμο έκοψε απειλητικά τον δρόμο στον διπλωμάτη. Ο διπλωμάτης τον έβαλε στη θέση του: «Είμαι Γάλλος πρόξενος και ήρθα να παίξω μπριτζ με τον Μουαμμέρ Μπέη».

Καθώς ο φύλακας δεν καταλάβαινε γαλλικά, ο διπλωμάτης έβγαλε ως απόδειξη τα χαρτιά του από την τσάντα και του τα έδειξε. Πριν καν προλάβει ο διπλωμάτης να χτυπήσει το κουδούνι, η πόρτα που οδηγούσε στη Λευκή Έπαυλη άνοιξε από μέσα. Ο Μουαμμέρ Ουσακίζαντε περιμένε ήδη στην πόρτα για να προϋπαντήσει τον φίλο του. Όπως πάντα, φορούσε λαμπερό λευκό σακάκι. Οι δύο άντρες αγκάλιασαν ο ένας τον άλλο για να χαιρετηθούν. Όταν ο πρόξενος μπήκε, ως συνήθως, στο χολ, είδε τις βα-



λίτσες έτοιμες. «Είναι προετοιμασμένοι λοιπόν...» είπε από μέσα του.

Ο Μουαμμέρ Ουσακίζαντε ήταν ένας από τους σημαντικότερους εμπόρους της Σμύρνης. Οι κατοχικές δυνάμεις ασκούσαν μεγάλη πίεση στους ισχυρούς Τούρκους, προκειμένου να τους πάρουν με το μέρος τους. Μόλις στην τελευταία τους συνάντηση ο Μουαμμέρ είχε πει στον πρόξενο: «Με πιέζουν να γίνω δήμαρχος. Με απειλούν διαρκώς ότι θα με σκοτώσουν».

Οι δύο άντρες ήταν τέκτονες και η φιλία τους είχε αρχίσει στη λέσχη μπριτζ πριν από την κατοχή. Ο διπλωμάτης φοβόταν μήπως οι Έλληνες κατακτητές σκοτώσουν τον Μουαμμέρ. Ήδη πιο πριν είχε βοηθήσει μερικούς από τους Τούρκους φίλους του να διαφύγουν από τη Σμύρνη. Αν όλα πήγαιναν καλά, τότε ο Μουαμμέρ και η οικογένειά του θα έφευγαν με το πλοίο για τη Μασσαλία την ίδια κιόλας νύχτα. Ο πρόξενος έβγαλε τα εισιτήρια και τα διαβατήρια που είχε ετοιμάσει για την οικογένεια Ουσακίζαντε από μια μυστική θήκη της τσάντας που κρατούσε.

«Θα έρθει μαζί και η Μαχμπουλέ Χανούμ; Τι αποφασίσατε;»

«Όχι» είπε ο Μουαμμέρ. «Η μητέρα μου λέει πως λόγω ηλικίας θέλει να μείνει εδώ. Το ταξίδι είναι πιο επικίνδυνο για κείνην απ' ό,τι για μας».

«Τα διαβατήρια είναι έτοιμα. Ορίστε για τη σύζυγό σας Αντεβιγέ, για τις κόρες σας Λατιφέ, Ρουκιγέ και Βετζιχέ, για τους γιους σας Ισμαήλ, Ομέρ και Μουντζί, πάρτε κι ένα για σας. Έχω φέρει και το διαβατήριο για τη μητέρα σας. Μπορεί να αλλάξει γνώμη. Εσείς τι νομίζετε;»

Τη στιγμή εκείνη μπήκαν στο δωμάτιο η Λατιφέ και η μητέρα της, η Αντεβιγέ. Το βλέμμα της Λατιφέ ήταν σκοτεινό.

«Η γιαγιά δε θα έρθει μαζί μας» είπε. «Δε μας είναι εύκολο που την αφήνουμε εδώ».

«Μα θα είμαστε εμείς μαζί της. Σε περίπτωση που κάτι της συμβεί, μπορείτε το αργότερο σε τρεις μέρες να είστε πίσω στη Σμύρνη. Αυτή η κατοχή δεν μπορεί να διαρκέσει πολύ, η αντίσταση εξαπλώνεται... Όλοι δείχνουν μεγάλη εμπιστοσύνη στον Κεμάλ Πασά. Λένε ότι είναι στρατιωτική ιδιοφυΐα». Με αυτά τα λόγια προσπαθούσε να καθησυχάσει τη Λατιφέ.

Έπειτα στον κήπο στήθηκε το τραπέζι του μπριτζ. Τα πάντα φαίνονταν ίδια, όπως κάθε φορά. Για να συμπληρωθεί το τραπέζι, κάθισαν κι ο Ισμαήλ με τη Λατιφέ και άρχισαν να συζητούν με φυσιολογική ένταση στη φωνή τους. Συνέχισαν να παίζουν μέχρι που έπεσε η νύχτα. Οι υπηρέτες είχαν λάβει οδηγίες και όλες οι δραστηριότητες του σπιτιού κυλούσαν ως συνήθως. Όταν θα είχε σκοτεινιάσει εντελώς, η οικογένεια θα ξέφευγε από τους φρουρούς και θα ανέβαινε στην άμαξα. Πρώτη βγήκε από το σπίτι η Λατιφέ. Οι υπόλοιποι την ακολούθησαν. Ο Μουαμμέρ αποχαιρέτησε τον Γάλλο φίλο του. Η Μαχμπουλέ Χανούμ τούς ακολούθησε ως τον κήπο με μια χρυστάλλινη καράφα και πότισε το παλιό νυχτολούλουδο.²

Καθότι η άμαξα ήταν πολύ μικρή για όλη την οικογένεια, ο Μουντζί και ο Ομέρ ξάπλωσαν πάνω στις βαλίτσες, ενώ τα

2. Παλιότερα στην Τουρκία υπήρχε η συνήθεια να ρίχνουν έξω στον δρόμο νερό πίσω από τους ταξιδιώτες, για να είναι ο δρόμος τους χωρίς εμπόδια, σαν τη ροή του νερού.

κορίτσια στριμώχτηκαν σε μία θέση. Όταν έφτασαν στο λιμάνι, παντού επικρατούσε ησυχία. Οι τελευταίοι επιβάτες μόλις ανέβαιναν στο γαλλικό πλοίο. Η οικογένεια Ουσακίζαντε πέρασε κι αυτή από τον έλεγχο διαβατηρίων και σε λίγο όλοι έριχναν μια τελευταία ματιά στη Σμύρνη. Αντιθέτως, ο Γάλλος πρόξενος πέρασε τη νύχτα στο σπίτι του φίλου του, Μουαμμέρ, έχοντας βοηθήσει τον ίδιο και την οικογένειά του να διαφύγουν.

Επιστροφή από τη Μασσαλία

Η Λατιφέ στεκόταν στο κατάστρωμα του πλοίου που είχε ξεκινήσει το ταξίδι του από τη Μασσαλία και κοιτούσε απορροφημένη το βαθύ γαλάζιο της θάλασσας. Μετά από τρία χρόνια στο εξωτερικό επέστρεφε στη Σμύρνη, όπου η ελληνική κατοχή συνεχιζόταν ακόμη. Αυτό που η οικογένεια φοβόταν επί καιρό είχε συμβεί τελικά. Η γιαγιά Μακμπουλέ Χανούμ είχε αρρωστήσει. Η δυσάρεστη είδηση έφτασε αμέσως στη Μασσαλία. Ο Μουαμμέρ Μπέης είχε αρχίσει τις ετοιμασίες της επιστροφής, όμως η Λατιφέ δεν ήθελε να τον αφήσει να γυρίσει.

«Πατέρα, θα σας σκοτώσουν, μείνετε εδώ, θα επιστρέψω εγώ στη Σμύρνη».

Έκανε αυτό που είχε βάλει στο μυαλό της. Στην αρχή πάντως τής έλειπαν τα απαραίτητα ταξιδιωτικά έγγραφα, οπότε έπρεπε να έρθει σε επαφή με την αρμόδια υπηρεσία στη Γαλλία. Ωστόσο η επιρροή του Μουαμμέρ Μπέη ήταν το κλειδί που άνοιγε όλες τις πόρτες και η Λατιφέ κατόρθωσε να αποκτήσει διαβατήριο. Προκειμένου να φτάσει με

ασφάλεια στον προορισμό της, πάνω στο διαβατήριό της σημειώθηκε ότι «τελεί υπό ιδιαίτερη προστασία».

Το πλοίο την έφερε αρχικά στην Κωνσταντινούπολη. Η Λατιφέ θα περνούσε εκεί δύο μέρες και έπειτα θα συνέχιζε τη διαδρομή της για τη Σμύρνη. Προτού εγκαταλείψει την Τουρκία, η Λατιφέ είχε γίνει μέλος της μυστικής οργάνωσης εναντίον των Ελλήνων. Και τώρα έπρεπε να μεταφέρει στους αντιστασιακούς της Σμύρνης κάποια έγγραφα που θα της παρέδιδαν στην Κωνσταντινούπολη.

Στο εσωτερικό της χώρας οι Έλληνες είχαν ηττηθεί σε όλα τα μέτωπα. Η Λατιφέ παρακολουθούσε από τη Γαλλία όλες τις ειδήσεις σχετικά με την αντίσταση. Είχε κόψει από κάποια εφημερίδα μια φωτογραφία του Κεμάλ Πασά και την είχε βάλει για γούρι σε ένα μενταγιόν που φορούσε στον λαιμό της.

Στον δρόμο για τη γιαγιά της, τη Μαχμπουλέ Χανούμ, η Λατιφέ συνάντησε τον Μουσταφά Κεμάλ με τη μητέρα του, Ζουμπεϊντέ Χανούμ, στο Ανταπαζαρί, πολλά χιλιόμετρα μακριά. Ένα πλήθος συγκινημένο θα παρακολουθούσε εκεί, στις 17 Ιουνίου του 1922, τη συνάντηση μητέρας και γιου.

Η μοίρα θέλησε, λίγους μήνες αργότερα, να ξανασυναντηθούν αυτά τα τέσσερα πρόσωπα.

Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού της με το πλοίο, η Λατιφέ είχε σχεδιάσει τι θα κάνει με κάθε λεπτομέρεια. Φτάνοντας στην Κωνσταντινούπολη, πήγε στη διεύθυνση που της είχαν δώσει και παρέλαβε τα εν λόγω έγγραφα από τους ανθρώπους της αντίστασης. Δίχως να έχει ανοίξει καν τη βαλίτσα της, επιβιβάστηκε στο πλοίο για τη Σμύρνη. Στην Κωνσταντινούπολη όλα πήγαν σύμφωνα με το σχέδιο. Τη φορά αυ-

τή, σε αντίθεση με τις συνήθειές της υπό άλλες συνθήκες και ως μέτρο για να αποφύγει πιθανές έρευνες, φόρεσε ένα τσαρσάφ,* ένα ρούχο το οποίο κάλυπτε ολόκληρο το σώμα. Αν και το διαβατήριο την εμφάνιζε σαν Γαλλίδα υπήκοο, στην πραγματικότητα ήταν η κόρη μιας οικογένειας από τη Σμύρνη που ήταν γνωστή στα κατοχικά στρατεύματα.

Όταν η Λατιφέ έφτασε επιτέλους στη Σμύρνη, το ημερολόγιο έδειχνε 17 Ιουνίου του 1922. Την ημέρα εκείνη γινόταν είκοσι τριών ετών. Ωστόσο δεν έφτασε στη γενέθλια πόλη της τόσο εύκολα όσο είχε ταξιδέψει στην Κωνσταντινούπολη. Οι Έλληνες στρατιωτικοί έβλεπαν με δυσπιστία αυτή τη νεαρή Τουρκάλα που ταξίδευε με γαλλικό διαβατήριο, τη θεώρησαν κατάσκοπο και θέλησαν να την υποβάλουν σε σωματική έρευνα. Η Λατιφέ προέβαλε αντιρρήσεις. «Δεν μπορείτε να κάνετε σωματική έρευνα σε μια μουσουλμάνα» τους είπε. Αυτή η πεισματάρια γυναίκα μιλούσε στους κατακτητές με αυταρχικό ύφος και δεν τους επέτρεπε να ακουμπήσουν το χέρι τους στο τσαρσάφ που την κάλυπτε.

Η Λατιφέ είχε κρύψει στα εσώρουχά της τα έγγραφα που ήθελε να μεταφέρει στους αντιστασιακούς. Οι στρατιώτες δεν μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα με αυτή τη νεαρή, παραδοσιακά ντυμένη γυναίκα που δεν ήθελε να την φάξουν. Στο τέλος την έκλεισαν σε ένα κελί.

Η είδηση ότι είχε έρθει η Λατιφέ Ουσακίζαντε και την είχαν βάλει φυλακή διαδόθηκε σαν πυρκαγιά. Οι κατακτητές, που φοβόντουσαν ότι μπορεί να υπάρξουν εντάσεις

* Η πρώτη σημασία της λέξης είναι σεντόνι. Χρησιμοποιείται παραδοσιακά ως φόρεμα. (Σ.τ.Μ.)

στην πόλη, την τρίτη μέρα αναγκάστηκαν να την απελευθερώσουν. Πριν περάσει μία εβδομάδα, η Λατιφέ βρισκόταν επιτέλους δίπλα στο κρεβάτι της γιαγιάς της, Μακμουλέ Χανούμ.

Τα βάσανα όμως δεν έλεγαν να τελειώσουν. Μόλις τις πρώτες μέρες της κατοχής η Λατιφέ είχε γράψει μια επιστολή σε έντονο ύφος προς κάποιον σημαντικό αξιωματούχο της πόλης, λέγοντας: «Ο εχθρός κατέλαβε την πόλη, όμως ο Μουσταφά Κεμάλ θα σώσει την πατρίδα μας, θα μας σώσει».

Η πρώτη συνάντηση της Λατιφέ με τον Μουσταφά Κεμάλ

Στις 11 Σεπτεμβρίου η Λατιφέ ήθελε να εκπληρώσει έναν όρκο που είχε κάνει για την απελευθέρωση της Σμύρνης. Κάθισε στην μπροστινή θέση μιας άμαξας, γιατί ήθελε να μοιράσει δώρα στους στρατιώτες που έρχονταν στην πόλη. Τους έφερε τσιγάρα, γλυκά, λουκούμια και φάρμακα. Όταν έπειτα γύρισε στο σπίτι της, διαπίστωσε ότι και πάλι είχαν τοποθετηθεί φρουροί.

«Απαγορεύεται η διέλευση, δεν επιτρέπεται η είσοδος!» άκουσε να της λέει μια δυνατή φωνή.

Ενώ πρώτα η Λατιφέ ήταν κλεισμένη επί τρεις μήνες στο σπίτι της σαν φυλακή, τώρα πια η κατάσταση είχε αντιστραφεί. Δεν επιτρεπόταν να μπει.

Έκπληκτη κοιτούσε κατάματα τους άντρες που κατέβαιναν. Είχαν κρεμασμένα όπλα στους ώμους και ήταν ζωσμένοι με σφαίρες.

«Μα αυτό είναι το σπίτι μου...» ήταν το μόνο που κατάφερε να πει.

Στο σπίτι της, το οποίο είχε αφήσει για λίγες ώρες μόνο, αυτή τη φορά βρήκε τον διοικητή που ήθελε τόσο πολύ να φιλοξενήσει.

Ο Μουσταφά Κεμάλ κάπνιζε κοιτάζοντας τον ορίζοντα. Ξαφνικά στράφηκε προς το μέρος της, σαν να κατάλαβε εκείνη τη στιγμή ότι η νεαρή κοπέλα ήταν η κυρία του σπιτιού. Σηκώθηκε ευγενικά, κατέβηκε τη σκάλα και πήγε να τη συναντήσει. Καθώς έβγαζε τον μάλλινο σκούφο του για να τη χαιρετήσει, ο φθινοπωρινός ήλιος έκανε τα ξανθά μαλλιά και τα γαλάζια μάτια του να αστράφτουν. Το βλέμμα της Λατιφέ έπεσε στο χέρι που της πρότεινε.

«Καλώς ήρθατε, Κεμάλ Πασά. Επιτρέψτε μου να σας φιλήσω το χέρι».

Η Λατιφέ δεν έπαυε να τον ευχαριστεί. Ο Κεμάλ άκουσε την περιγραφή της για τον τρόπο που επέστρεψε στη Σμύρνη και έμαθε ότι η Λατιφέ είχε τη φωτογραφία του στο μενταγιόν που φορούσε στον λαιμό της. Η συζήτηση δεν κράτησε πολύ, όμως ο Κεμάλ εντυπωσιάστηκε από τη Λατιφέ και από το πάθος της. Και έκρινε ότι το σπίτι ήταν κατάλληλο ως έδρα της διοίκησης.

Την ίδια νύχτα κιόλας ο Μουσταφά Κεμάλ Πασά διηγήθηκε στη Χαλιντέ Εντίπ (Αντιβάρ) πως γνώρισε μια κοπέλα ονόματι Λατιφέ. «Στον λαιμό της φορούσε ένα μενταγιόν με τη φωτογραφία μου» είπε.

Η Λατιφέ, από την πλευρά της, έγραψε στον δεύτερο θείο της, Χαλίτ Ζιγιά, σχετικά με τα αισθήματα που έτρεφε για τον Μουσταφά Κεμάλ και περιέγραψε τη στιγμή της συνάντησής τους: «Είδα μπροστά μου δυο όμορφα γαλάζια μάτια».

* * *

Κυκλοφορούν πολλές ιστορίες για την πρώτη συνάντηση του Μουσταφά Κεμάλ και της Λατιφέ. Θρυλείται ότι «μια κομψά ντυμένη κοπέλα, χωρίς φερετζέ, μπαίνει στο διοικητήριο του Μουσταφά Κεμάλ, επιμένει να του μιλήσει, πηγαίνει στο δωμάτιό του και τον καλεί στο σπίτι της».

Κι όμως το μέρος όπου πήγε η Λατιφέ ήταν το ίδιο της το σπίτι, το οποίο μέσα σε λίγες ώρες είχε μετατραπεί σε έδρα της διοίκησης. Υποτίθεται ότι η Λατιφέ έγραψε την πρόσκληση κατά παραγγελία ενός γραμματέα του πατέρα της. Ίσως με αυτόν τον τρόπο να ικανοποιούνταν η απαιτούμενη για την εποχή εκείνη διακριτικότητα. Η αυτοπεποίθηση της Λατιφέ ήταν αρκετή ώστε να διατηρηθεί επί αρκετό διάστημα ο μύθος για την «κοπέλα που πήγε στο διοικητήριο».